

ישיבת הכתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת תולדות תשע"א

לב רשעים כמעט

חיים. הוא צד גם את אבא שלו, כפי שאמרו חז"ל, שהיה מרמה את אביו ושואל אותו: אבא, היאך מעשרין את המלח ואת התבן? ... (רש"י שם, כז) כאילו הוא כל כך צדיק, שלא די לו במה שמעשרים את הגורן ואת היקב, אלא רצונו לעשר גם את הפסולת של הגורן והיקב (את התבן), וכן את המלח, שכלל לא גדל בקרקע. את הכל הוא רוצה לעשר ולתת לה'. צדיק יותר מיעקב אבינו, שמעשר רק את מה שצריך לעשר.

הסבא מסלבודקה [הגה"צ ר' נתן צבי פינקל זצ"ל] הסביר, שבכל זאת לא היתה כאן רמאות מוחלטת. מה שעשו היה שואל כיצד מעשרים את המלח ואת התבן, אין הכוונה שאמר כך רק כדי לרמות את אביו. לעשו באמת היו רגעי התרוממות לקדושה ולצדקות. הוא מבין שטוב להיות צדיק, ורוצה באמת להיות צדיק גדול, ולעשר אפילו את המלח ואת התבן, אלא שהצדקות שלו אינה מחזיקה מעמד. אחרי זמן קצר הוא הולך שוב לשה, וגוזל ורוצח (עי' מכתב מאליהו ח"א עמ' 234 וח"ג עמ' 35).

הפסוק הרי אומר, "לב רשעים כמעט" (משלי י, כ). יש לו לב, לרשע. יש לו רגעי התעוררות. אבל הלב הזה הוא "כמעט". הוא רק לזמן קצר. ברגע שהוא רואה דברים אחרים, הם מושכים אותו יותר מאשר להיות צדיק. זהו החסרון של עשו. הוא מבין שצדקות זה דבר טוב, אבל לא מוכן להשקיע את המאמצים הנדרשים לכך. יעקב "יושב" על זה יומם ולילה, ולעשו אין סבלנות לזה. הוא מתעצל להשיג את מה שהוא באמת רוצה.

מכירת הבכורה - מתוך שטחיות

תכונה זו, היא שמובילה את עשו למכירת הבכורה. יעקב פונה אל עשו ואומר לו: "מכרה כיום את בכורתך לי" (בראשית כה, לא). למה זקוק יעקב לבכורה? מה אכפת לו שנולד כמה דקות אחר י עשו? - מפני שעד שלא הוקם המשכן, היתה עבודת הקרבנות נעשית ע"י הבכורות (זבחים קטו, ב). וכיון שעשו הרשע לא מתאים להיות כהן לה', מבקש יעקב מעשו למכור לו את הבכורה, כדי שיעקב יהיה הכהן, והוא יקריב את הקרבנות.

שואל אותו עשו: "מה טיבה של עבודה זו?" (רש"י בראשית כה, לב) מסביר לו יעקב: "כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלויין בה, כאותה ששנינו: 'אלו הן שבמיתה, שתויי יין ופרועי ראש' (סנה' פג, א). אומר עשו: הרי אני הולך למות על ידה! אם כן מה חפץ לי בה?" (רש"י בראשית שם) - אינני רוצה להתחייב מיתה,

עשו - "גבר נחשירכן"

"ויגדלו הנערים, ויהי עשו איש ידע ציד איש שדה, ויעקב איש תם ישב אהלים" (בראשית כה, כז). מה פירוש "איש ידע ציד איש שדה"? פשוטו של מקרא הוא, שהוא יוצא לשדות ועוסק בצידת בעלי חיים. לעומת זאת, "יעקב איש תם ישב אהלים". יושב באהלו של שם ובאהלו של עבר, ועוסק בתורה (רש"י שם).

מי הפעיל בין השנים? - לכאורה עשו הוא הפעיל! הוא יוצא לשה, הוא מביא אוכל הביתה (עי' אונקלוס ורש"י שם, כח), ויעקב יושב בישיבה ולא עושה כלום. אבל אם נסתכל לטווח ארוך, מי קנה לו שם בעולם? - יעקב! לולא התורה של יעקב, מי היה זוכר היום את עשו! רק בגלל התורה של יעקב, יודעים עד היום, שהיה פעם אדם בשם עשו.

אבל חוץ מזה, האמת האמיתית היא, שיעקב הוא זה שפעיל באמת. הרי אונקלוס מתרגם על עשו, "איש ידע ציד" - "גבר נחשירכן". כלומר, נח ויבטל¹ (תוס' ב"ק צב, ב ד"ה דרש"י). או לפי גירסה אחרת, "נחשירכן", שמשמעו נח ושיקט, ואינו עוסק בכלום (תוס' שם, ותוס' ב"ב קלט, א ד"ה בשוכא). מדוע עשו הוא "גבר נחשירכן"? הרי הוא פעיל מאד! הוא צד חיות, הוא מביא אוכל הביתה, כל הבית עומד עליו! אז למה הוא "נחשירכן"? - כי עם כל הפעילות שלו, ועם כל ההתרוצצות שלו, הוא לא בונה כלום. ההתרוצצות שלו היא הבל, והבנינים שהוא בונה הם בניינים של תוהו. במבט של נצח - אין להם כל ערך. לעומת זאת, יעקב ה"בטלן", בונה בניינים אמיתיים ונצחיים. הוא בונה בניינים לדורות², כמו שאומר הנביא: "נאשם דברי פניך ויבצל ידי פסיתך, לנטע שמים וליסיד ארץ" (ישעיהו נא, טז). שע"י שאדם לומד תורה ("נאשם דברי פניך"), הוא נוטע שמים ויוסד ארץ (סנה' צט, ב. ועי' "נפש החיים" שער ד' פ"ב). היכן הם השמים והארץ הללו שנבראים ע"י הלימוד? - אי אפשר לראות אותם בעיני בשר! אבל נאמנים עלינו דברי הנביא ודברי חז"ל, שעולמות שלמים נבראים מכל דיבור של תורה שאדם מוציא מפי! יעקב שעוסק בתורה - בונה עולמות. עשו - לא בונה שום דבר.

"לב רשעים כמעט"

אבל עשו, שהוא "איש ידע ציד", לא צד רק בעלי

כפירה שטחית בלבד. ברגע שהוא מעונין בנידוד עדשים, הוא מוכן לחזור ולהאמין בה' ולהשבע בו, והוא מבין שהשבועה הזו מחייבת אותו לתמיד. כך הבין לפחות כמה עשרות שנים, עד אותו יום שהוא מערער עליה בגלל הברכות. רואים גם שעשו מאמין בברכות של יצחק. אם היה כופר בעיקר לגמרי, מדוע שיאמין בברכות האלו? איזה כח יש לברכה של אביו יותר מכל אדם אחר? הרי כל אדם יכול לומר לו "ויפתן לך האלקים מטל השמים ומשמני הארץ" (בראשית כז, כח). אלא שהוא מבין שיצחק אבינו הוא צדיק, והוא נביא, וברכתו עושה רושם בשמים. הרי שהוא לא כופר בעיקר לגמרי. כשנזכר לו הוא כופר בעיקר, אבל כשנזכר לו הוא יודע גם להיות מאמין, כדי לקבל את הברכות של יצחק אביו.

בידוע שעשו שונא ליעקב

מה שאח"כ נהיה יסודי אצל עשו - קודם לא היה, אבל אחרי הברכות נהיה יסודי אצלו - זו השנאה ליעקב. "ויעברתו שְׂמֵחָה נֶצַח" (עמוס א, יא) אומר עליו הנביא. זה כבר לא דבר שטחי אצל עשו, אלא דבר יסודי מאד. רבקה לא יודעת עד כמה יסודי. היא אומרת ליעקב: "קום ברח לך אל לבן אחי חַרְנָה, וישָׁבֶתָ עִמּוֹ יָמִים אָחָדִים עַד אֲשֶׁר תָּשׁוּב חַמַּת אָחִיךָ" (בראשית כז, מג-מד), והיא אינה יודעת שלא יהיה זמן כזה, שבו "תָּשׁוּב חַמַּת אָחִיךָ". רק כשיבוא המשיח זה יקרה, אבל קודם לכן לא יהיה זמן כזה. כי "ה' לא יאמר - בידוע שעשו שונא ליעקב" (רש"י שם לג, ד). והלכה - היא דבר נצחי.

ובכל זאת, מסופקני כאן, מה היא הסבה ומה היא התוצאה. האם השנאה ליעקב היא הסבה, והתוצאה היא שהוא שונא גם את אלקי יעקב, או שמא להפך: השנאה לאלקי יעקב ולכל מה שאלקי יעקב מחייב בעולם, היא השנאה היסודית של עשו, והתוצאה מזה היא, שמחמת זה הוא שונא גם את יעקב, כי יעקב מייצג את דבר ה' בעולם, מייצג את הטוב, את הבכורה, את עבודת ה', ואת כל מה שקשור לכך. לכן הוא שונא את יעקב לדורות, ואת כל עם ישראל, מפני שהם המייצגים את כל העניינים הללו. איני יודע מה יסודי יותר אצל עשו, מה הסבה ומה המסובב כאן. אבל השנאה נהיית אצלו דבר יסודי, ולא שטחי ועראי.

עמלק כעשו - מאמין בה' באמונה קלושה

כפי שהזכרנו, הכפירה של עשו איננה כפירה גמורה, אלא שטחית וחלקית בלבד. כעין זה רואים אח"כ גם אצל נכדו של עשו - עמלק. הפסוק אומר, "ויבא עמלק וילחם עם ישראל בְּרַפְיִדִים" (שמות יז, ח). מה היא רפידים? רפידים היא התחנה האחרונה של ישראל במדבר, לפני שהגיעו אל הר סיני (עי' שם יט, ב). ומדוע בא עמלק להלחם בישראל דוקא שם? - כי עיקר המטרה של עמלק במלחמה זו היה, למנוע את מתן תורה, [כפי שאומר הפסוק בפיוט לשבת זכור: "רצו שָׁלוֹל מִתֵּן לְפִידִים". כלומר, רצו למנוע את מתן תורה, שניתנה בקולות ובלפידים⁶

ח"ו! יותר טוב שאוותר על הבכורה, ותהיה אתה הבכור".

עָשׂוּ בְּעֵצֶם רוּצָה בְּכוּרָה. אחרת לא היה שואל "מה טיבה של עבודה זו", אלא מוכר אותה מיד. הוא מבין שאם יעקב כל כך רוצה את הבכורה, כנראה שהיא דבר טוב. אבל ברגע שהוא שומע שנדרשים כאן מאמצים - לא לשתות יין, ולהקפיד שלא להיות פרוע ראש - זה כבר יותר מדי בשבילו! "וַיִּבְזֶה עֲשׂוֹ אֶת הַבְּכֹרָה" (בראשית כה, לד). היא לא שווה אצלו את המאמץ. אחרי כמה עשרות שנים³ הוא כבר מבין יותר, ומתחיל להצטער. "וַיִּעַקְבֵנִי זֶה פְּעָמִים, אֶת בְּכֹרְתִי לְקַח, וְהִנֵּה עֲתָה לְקַח בְּרַכְתִּי" (שם כז, לו). אבל כרגע - "וַיִּבְזֶה עֲשׂוֹ אֶת הַבְּכֹרָה". הוא לא רוצה להשקיע בה, כמו שהוא לא רוצה להשקיע בצדקות. לוותר על היין?! - זו כבר דרישה מוגזמת! זה הוא לא מוכן. זוהי השטחיות של עשו. גם מה שהוא עושה, הוא עושה בצורה שטחית.

גם את ארץ ישראל עָשׂוּ רוּצָה. למה לא? כמו שישמעאל רוצה את א"י, גם עָשׂוּ רוּצָה את א"י. אבל מה? הוא יודע - כך שמע כנראה מאביו - שבשביל לקבל את ארץ ישראל, צריך לשלם חוב של ארבע מאות שנות שעבוד. אם כך - זה לא בשבילו! "וַיִּקַּח עֲשׂוֹ אֶת נַפְשׁוֹ וְאֶת בְּנָיו... וַיֵּלֶךְ אֶל אָרְצָה מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו" (שם לו, ו). הוא עוזב את ארץ ישראל בלי מאבק, כי הוא לא מוכן לשלם את החוב הזה (רש"י במדבר כ, יד). יעקב מקבל על עצמו את השעבוד. אבל עשו - לא. כי אצלו הכל שטחי. גם הרצון לא"י. הוא רוצה אותה, אבל לא מוכן לשלם את המחיר הנדרש עבורה. ה"נְהַשִּׁיבֵנוּ" אינו מוכן להתאמץ.

כפירתו של עשו - גם היא שטחית

ומכל מקום יש לציין, שאצל עשו, לא רק רגעי התרוממות הנפש הם שטחיים, אלא גם רגעי הנפילה הם שטחיים. הרי חז"ל אמרו, שביום מכירת הבכורה, עבר עָשׂוּ חֲמֵשׁ עֲבֻרוֹת, ואחת מהן - שכפר בעיקר (ב"ב טז, ב), [ונדרשו כן ממה שאמר ליעקב, "וְלָמָּה זֶה לִי בְּכֹרָה"⁴ (בראשית כה, לב)]. הרי שיעקב ידע מכך שעשו כפר בעיקר. ובכל זאת, מיד אחר כך, יעקב משיב את עשו על מכירת הבכורה! והרי מה היא שבועה? - להשבע באמיתותו של הקב"ה! [שהרי אסור לנו להשביע במשהו אחר. לא בעבודה זרה, כמובן, וגם לא בחפץ כלשהו (עי' ספר המצוות לרמב"ם מ"ע ז)]. רק בה' אלקי ישראל מותר לנו להשביע⁵. ממילא, אם יעקב משיב את עָשׂוּ בה', סימן שיעקב מבין שיש משמעות לשבועה כזאת אצל עָשׂוּ, ועָשׂוּ ירגיש שבועה כזו תחייב אותו. אחרת אין טעם להשביעו. הרי, שגם הכפירה של עָשׂוּ היא "בְּמַעַט" -

עשו, ח"ו. כל הדברים שאמרנו הם קטרוג על עשו הרשע, ולא זכות. אלא שצריך לדעת על מה הקטרוג.

"ולא יהיה שריד לבית עשו"

הנביא אומר על הזמן העתיד לבוא, "ועלו מושעים ביהר ציון לשפט את הר עשו, ויהיה לה' המלוכה" (עובדיה א, כא). לכאורה מתאים היה יותר לומר, "ועלו מושעים בהר שיעיר לשפוט את הר עשו", שהרי מקומו של עשו הוא בהר שיעיר, ולא בהר ציון. מדוע א"כ נאמר, "ועלו מושעים ביהר ציון לשפט את הר עשו"?

אולי התשובה לכך היא, שרדאי שעם עשו הקב"ה יבוא במשפט. אין ספק בכך. ה' ידון אותו ויעניש אותו, ואת כל אלה שהלכו בדרכו והציקו לעם ישראל בכל הדורות. כל אלה יבואו בחשבון עד טיפת הדם האחרונה, כפי שמפורש בהאינו: "הרנינו גוים עמו, כי דם עבדיו קדם" (דברים לב, מג). אבל חוץ מזה, בפסוק זה - "ועלו מושעים ביהר ציון לשפט את הר עשו" - טמונה עוד נקודה; והיא, שה' ישפוט גם בהר ציון את הר עשו. כלומר, גם עם יהודים שנדבקו בדרכי עשו ה' יבוא חשבון. כל אלה שהלכו והולכים בדרכו של עשו, שחסרה להם אהבת ישראל, ואהבה לאלקי ישראל, גם אותם ה' ישפוט ויעניש.

הרי חז"ל אמרו, שהאדם הוא עולם קטן (תנחומא פקודי סי' ג), ובתוככי כל אדם נמצאים כל הכוחות שישנם בעולם⁷. ממילא, בכל אדם ישנה גם נקודה עשׂונית. אלא שהצדיק מתגבר על הנקודה העשׂונית ובוחר בנקודה היעקבית שבלבו, והרשע בוחר בנקודה העשׂונית שבלבו. עם כל אלו ה' יבוא חשבון. ועלו מושעים ביהר ציון, לשפוט את אותם רשעים מישראל שבחרו בנקודה העשׂונית שבלבם, והנהיגו את מעשיהם על פיה.

ומאידך גיסא, גם ההפך נכון. הגמרא מספרת על אנטונינוס ששאל את רבי, האם יזכה לבוא לעולם הבא, [שהרי אנטונינוס היה מבית עשו]. ענה לו רבי, שכן. שאל אותו אנטונינוס: והרי כתוב "ולא יהיה שריד לבית עשו"? (עובדיה א, יח) אמר לו רבי: בעושה מעשה עשו. כלומר, כשם שיש יהודי שהוא יהודי, ויש יהודי שהוא ח"ו עשׂוני, כך יש עשׂוני שהוא עשׂוני, ויש עשׂוני שהוא יעקבי. על כל אלה ה' יבוא במשפט, עד כמה אדם הולך בדרכו של עשו, בדרך של זלזול בתורה ובמצוות, בדרך של שטחיות ביחס לכל דבר רוחני, בדרך של שנאת ישראל ו"ל, של שנאת התורה, כל אחד בעתיד יתן חשבון על זה.

והעצה להנצל מן הדין הזה היא, כמובן, להתגבר על הנקודה העשׂונית שבלב. לחזק את הנקודה היעקבית, לא את הנקודה העשׂונית. להיות אוהב תורה, להיות איש תם יושב אהלים, להיות גדול בתורה וביראת שמים, זו העצה להנצל. ובעזרת ה', אם נעשה כך, אם נקיים בעצמנו את הפסוק "ולא יהיה שריד לבית עשו", שלא נשאיר בלבנו שום זכר לעשׂויות, נלך רק בדרכו של יעקב אבינו שהיה איש תם יושב אוהלים,

(שם כ, טו). לכן, כשישראל מתקרבים אל הר סיני, זה הזמן לצאת למלחמה נגדם, כדי למנוע מהם לקבל את התורה.

והנה, אם עמלק אינו מאמין במציאות ה', למה לו למנוע את "מתן תורה"? מה אכפת לו אם משה ירד מהר סיני עם לוחות אבנים שכתובים בהם עשר דברות? הרי הלוחות האלו אינם מעשה אלקים, והמכתב אינו מכתב אלקים שחרות על הלוחות, אלא משה הוא שחצב את הלוחות האלו מאחד הסלעים ביהר, וכתב עליהם מה שכתב! מה כל כך נורא בזה מבחינתו של עמלק? למה צריך להלחם בזה? התשובה היא, שעמלק מאמין במציאות ה'! הוא "לא ירא אלקים" (דברים כה, יח), אבל הוא מאמין באלקים. ולכן הוא גם מבין, שלא משה עומד לתת תורה לישראל, אלא הקב"ה הוא שעומד לתת תורה לישראל, שתיצור עם נבחר, שדרכו נוגדת את דרכו של עמלק. לכן הוא "נלחץ", ומנסה למנוע את הדבר. הרי שעמלק מאמין בה', אלא שהוא משלה את עצמו שאפשר להתנגד לו בכח, ולמנוע את מתן תורה. הוא מתנגד לה', אבל לא כופר בו.

המן - ממשיך דרכם של עשו ועמלק

ממשיך דרכו של עמלק בענין זה, הוא המן האגגי. כמו עמלק הסבא, גם המן מאמין במציאות ה', אך סבור שאפשר להתגבר עליו. הוא אומר על ה': "כבר זקן הוא, ואינו יכול לעשות כלום" (אסת"ר ז, יג). נכון, פעם הוא היה צעיר, והצליח להתמודד בהצלחה עם פרעה ועם סיסרא ועם שאר שונאי ישראל, אבל עכשיו, אחרי שנבוכדנצר הצליח להחריב את בית המקדש וה' לא מנע את זה, כנראה שה' כבר זקן וחלש ואין לו כח, ואפשר לעשות עם ישראל מה שרוצים ולא יקרה כלום. הרי שהמן מאמין במציאות ה', אבל סבור שה' זקן וחלש ואפשר להתגבר עליו.

חז"ל הרי אומרים, "כל מקום שנאמר (במגילה) 'למלך אַחַשְׁוֹרוֹשׁ' - במלך אחשוורוש הכתוב מדבר. וכל מקום שנאמר 'למלך' סתם - משמש קודש וחול" (אסת"ר ג, סוף י). [כלומר, משמש "חול" (כפשוטו), כתואר למלך אחשוורוש, אבל משמש גם "קודש", ורומז למלך מלכי המלכים הקב"ה]. א"כ, כשהמן אומר "למי יִחַפֵּץ הַמֶּלֶךְ לַעֲשׂוֹת יְקָר יוֹתֵר מִמֶּנִּי" (אסת"ר ו, ו), הוא מתכוין לקב"ה, וחושב שגם הקב"ה מסכים איתו! והראיה, שלא רק אחשוורוש רוצה לעשות יקר וגדולה להמן הרשע, אלא גם הקב"ה רוצה בכך. הרי שהמן אינו כופר במציאות ה', אלא חושב שאפשר להביא את ה' לנטוש את עם ישראל ח"ו, עד כדי "להשמיד להרוג ולאבד" ח"ו. ממש כמו עשו, שלא כופר באופן יסודי, אלא רק באופן שטחי וחלקי. אינני מתכוון כאן ללמד זכות על

כל זה נזכה שיתקיים בנו הפסוק, "וְעָלוּ מוֹשְׁעִים בְּהַר צִיּוֹן... וְהִיָּתָה לְה' הַמְּלוֹכָה", במהרה בימינו, אמן!

אוהב אמת, אוהב את הבכורה, אוהב את עבודת המקדש; נער יך את עבודת המקדש, נעריך את התורה, נעריך את ארץ ישראל, שווה לא רק ארבע מאות שנות שיעבוד, אלא גם אלפים שנות גלות, הכל שווה כדי לקבל את א"י בתור ארץ לעבודת ה', בזכות

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. "נְחִשְׁיֶרְקָן" היא מילה המורכבת משתי תיבות: "נַח", ו"שִׁרְקָן". "נַח" - כמשמעו. ו"שִׁרְקָן" הוא אדם בטל (עי' תוס' ב"ק צב, ב ד"ה דשרכי, ותוס' ב"ב קלט, א ד"ה בשרכא). [וצ"ע, איך תרגם אונקלוס כן, והרי דרכו לתרגם מילה במילה, או לכל היותר כפי תוכן הענין, וכאן הוא ענין אחר לגמרי, שהרי הפסוק אומר שעשו היה איש ציד, והתרגום אומר שהיה נח ובטל. וכנראה שדעת האונקלוס כדעת הרשב"א, שכתב בתשובה (ח"א סי' קס"ד), שפירושו התרגום כאן הוא, שעשו היה "אדם בטל שאין לו מלאכה, אלא כאחד השרים שהם נוחין, ומתעסק בציד לתענוג". והיינו, שאונקלוס תרגם כאן את תוכן הענין, ובאר את הסיבה מדוע היה עשו איש ציד. דמחמת שהיה נח ובטל, עסק בציד לשם תענוג, להפיג את שעמומו. עיסוקו של עשו בציד הוא אפוא סימן לדבר, שעשו הוא איש "נְחִשְׁיֶרְקָן"].
2. וכן במשנה נקראו תלמידי חכמים "פְּנָאִים" (מקואות פ"ט מ"ו). ומדוע? - לפי "שעוסקין בבנינו של עולם כל ימיהן" (שבת קיד, א). שהרי התורה שהם עוסקים בה, היא מקיימת את העולם. ש"כל חיותם וקיומם של העולמות כולם, הוא רק ע"י התורה הקדושה כשישראל עוסקין בה... ואילו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה - היו חוזרים כל העולמות לתהו ובהו" (נפש החיים שער א' פט"ז בהגה"ה). וכן אמרו: "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם, שנאמר: וכל בניך למודי ה', ורב שלום בניך. אל תקרי בניך אלא בו נ יך (ברכות סד, א). דבויך, אלו תלמידי חכמים.
3. מכירת הבכורה היתה ביום בו מת אברהם אבינו (רש"י בראשית כה, ל) והוא בן מאה שבעים וחמש שנה (בראשית כה, ז), יצחק בן שבעים וחמש שנה (עי' שם כא, ה), ויעקב ועשו בני חמש עשרה שנה (עי' שם כה, כו). וכשנאמר עשו "וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פְּעֻמִּים", היה זה אחר שקבל יעקב את הברכות מיצחק אביו, שאז היה יעקב בן ששים ושלוש שנה (רש"י שם כח, ט). הרי שמכירת הבכורה ועד נטילת הברכות עברו ארבעים ושמונה שנה.
4. דתיבת "זה" מיותרת לכאורה, והיא אפשר לומר רק "וְלָמָּה לִי בְּכֹרְתָהּ". ועי' בגמ' כיצד דרשו מזה שכפר בעיקר.
5. ומה שמצינו לפעמים בחז"ל שנשבעו במקדש או בעבודת הקרבנות (כגון: ברכות לד, ב; שבת קכז, ב; יבמות לב, ב ועוד), הכוונה היא שנשבעו במי ששוכן במקדש, או במי שהעבודה נעשית עבורו, ולא במקדש או בעבודה עצמם (עי' ספר המצוות שם, ובפי' הרדב"ז על הרמב"ם הלכ' שבועות פי"א ה"ב בתירוץ השני).
6. דכיון שברפידים רפו ידיהם של ישראל מדברי תורה (כמבואר במכילתא, דלכן נקרא המקום ההוא "רפידים"), נהג עמם הקב"ה במידה כנגד מידה, והביא עליהם הקב"ה את עמלק, שרצה לשלול מהם את התורה לגמרי. [אך יש מפרשים, שב"רצו לשלול מתן לפידים" הכונה היא לישראל, שרצו ליטול לעצמם את התורה פְּשָׁלָל. שהרי גם דברי הפיטן לפני כן מדברים בישראל: "תְּמִימִים בְּעוֹדָם בְּסִין רְפִידִים, שְׂבוּיֵי עֲדֵי עֲדֵי אֲפֻדִים, רְצוּ שְׁלוֹל מִתֵּן לְפִידִים" וכו'].
7. בזה: "קודשא בריך הוא כד ברא ליה לבר נש, סידר ביה כל דיוקנין דרוזין עילאין דעלמא דלעילא, וכל דיוקנין דרוזין תתאין דעלמא דלתתא, וכולא מתחקא כבר נש, דאיהו קאים בצלם אלקים" וכו' (זוהר ח"ב עה, ב).